

Nr 231.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående överenskommelse mellan Svenska staten och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund beträffande tillämpningen av § 19 i 1927 års malmavtal; given Stockholms slott den 3 maj 1929.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Nils Wohlin.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 3 maj 1929.

Närvarande:

Statsministern LINDMAN, statsråden LÜBECK, WOHLIN, BESKOW, LUNDAVIK, BORELL, VON STEYERN, MALMBERG, LINDSKOG, BISSMARK, JOHANSSON.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Wohlin, anmäler uppkommen fråga angående överenskommelse mellan Svenska staten och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund beträffande tillämpningen av § 19 i 1927 års malmavtal och anför därvid:

Enligt § 19 mom. 1 av 1927 års malmavtal mellan Svenska staten, å ena, samt Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, i det följande kallat TGO, m. fl., å andra sidan, har TGO förbundit sig att begränsa exporten av malm från de Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvor i Grängesberg, så att densamma efter år 1927 ej överstiger en miljon ton årligen.

*§ 19 mom.
1 i 1927 års
malmavtal.*

Sedan den av Kungl. Maj:t utsedde ledamoten i TGO:s styrelse, generaldirektören T. Nothin i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 22 maj 1928 — med förmälan att TGO förvärvat vissa andra gruvfält i Gränges-

*Förordnande
för kommerserådet Sidenvall att utöva kontroll.*

berg, däri rätten till brytning icke vore begränsad, och att brytningen syntes komma att anordnas gemensamt å bolagets förutvarande och nyförvärvade gruvfält — framhållit önskvärdheten av att frågan om malmbrytningens omfattning och exportkvantiteternas storlek följdes av någon av Kungl. Maj:t förordnad sakkunnig, har Kungl. Maj:t den 6 juli 1928 förordnat kommerserådet K. J. F. Sidenvall att intill utgången av år 1929 utöva kontroll över tillämpningen av bestämmelserna uti ifrågavarande paragraf.

*P. M. av
kommerse-
rådet
Sidenvall.
Gruvor.*

Uti en den 19 november 1928 dagtecknad promemoria angående kontroll av export av malm från Grängesberg har Sidenvall anført:

Grängesbergs gruvaktiebolag äger följande utmål i Grängesberg:

hela:

Strandgruvan	Prästklacken
Storstensgruvan	Gamla Västansjöbrottet
Stelliogruvan	Nya Västansjöbrottet
Rännaregruvan	Per Daniels gruvan
N:a Dobbkärrs- eller Björkgruvan	Timmergruvan
S:a Dobbkärrs- eller Mossgruvan	Sjustjärnsbrottet
Södra Grind- eller Gloppgruvan	Storbotten
Vävspolsgruvan	Malingsbobrottet
Bergsbobrottet	Västgötmossgruvan
Abäckshyttebrottet	Stora Ryssgruvan eller Bredsjö- brottet
Saxhyttebrottet	Plutogruvan
Norhyttebrottet	Morgruvan
Sunnansjöbrottet	Grangruvan
Gonäsbrottet	
Rävvålabrottet	

och hälften av:

Enkullgruvan
Klenshyttebrottet
Ellengruvan.

Gruvbolaget äger dessutom 830 av 1,000 aktier i Västra Ormbergs gruvaktiebolag. Dessa gruvor, som ej brytas f. n., torde ej beröras av bestämmelsen om exportbegränsningen.

*Beräkning av
exportkvanti-
teten.*

Efter ordalydelsen i § 19 i 1927 års malmavtal borde måhända malmen anses som exporterad först då den avsändes från Oxelösund. Då emellertid skeppningen därifrån huvudsakligen är säsongskeppning och regleras med hänsyn till hinder för skeppning från Luleå, kan avsändningen pr kalenderår räknat bliva ganska ojämn och helt olika brytningen av exportmalm i gruvorna och avsändningen därifrån till Oxelösund. Det torde bättre motsvara avsikten med bestämmelsen om begränsning av exportkvantiteten om malmen räknas som exporterad, då den lämnat gruvan, i den mån icke av bolaget visas att avräkning skall ske i anledning av malmleverans till inhemska förbrukare. Kontrollen skulle även underlättas härigenom, då järnvägens uppgifter om sådan malm kunde läggas till grund för bestämning av exportkvantiteten.

Malmen bör därför anses som exporterad, då den såsom för export färdig produkt lämnar gruvan.

Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund bedriver emellertid brytning av exportmalm i Grängesberg icke blott inom ovan angivna Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvor utan även inom egna, från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag inköpta gruvor. Då rätten till malmexport från dessa senare gruvor icke är begränsad, måste alltså den exporterade kvantiteten uppdelas på de båda olika grupperna av gruvor och gruvandelar.

Enär uppfordringen och den vidare behandlingen av det brutna berget från de båda grupperna av gruvor sker i ett sammanhang, kan kvantiteten från vardera gruppen erhållen färdig malm icke fastställas genom direkt vägning utan måste densamma beräknas.

Alla nu ifrågakarande utmål äro anvisade före 1885, varför deras gränser på djupet ej skola räknas lodrätt utan i lika fallande med gruvan. Denna regel kan emellertid i förevarande fall icke strikt tillämpas efter ordalydelsen. Därvid inverkar i synnerhet att malmerna bilda en mot väster något konvex båge, varför, om de tvärs över malmerna gående utmålsgränserna utdragas, dessa småningom sammanlöpa åt öster. Det torde därför bliva nödvändigt, att för beräkningen av utmålens gränser på djupet utgå från en allmän strykningsriktning för samtliga malmer inom exportfältet. Behovet av en sådan allmän strykningsriktning gjorde sig redan gällande under åren 1910—1913, då en särskild nämnd arbetade för reglering av gränserna mellan Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags och Grängesbergs gruvaktiebolags malmområden inom exportfältet. Den av denna nämnd antagna allmänna strykningsriktningen synes även nu lämpligen böra komma till användning.

Därvid borde, på sätt nämnden föreslagit, de norra och södra gränslinjerna för utmål, som räcka över en malms hela bredd, i avseende å samma malm vridas omkring sina mittpunkter i malmen i dagen så att de bliva vinkelräta mot den allmänna strykningsriktningen, under iakttagande av att malmarean inom de verkliga och de konstruerade utmålsgränserna bliva lika stora. Vertikalplanen genom de så erhållna nya utmålsgränserna skulle sedan utgöra de norra och södra utmålsgränserna för ifrågakarande malm.

För sådana utmål, som endast täcka en del av malmbredden, kan ett liknande förfaringssätt icke tillämpas, utan torde det för dessa vara lämpligast att låta utmålshörnen mot djupet förflytta sig i mot den allmänna strykningsriktningen vinkelräta vertikalplan efter den vid ifrågakommande del av fyndigheten rådande medelstupningen, som för varje etage bestämmes med hjälp av gruvkartan. Ett dylikt beräkningssätt är erforderligt för Enkullgruvan, Åkergruvan, Käll- och Lönnfallsgruvorna. För Enkullgruvan skulle den av ovan åberopade nämnd utlagda profillinje 11 tjäna till ledning, för Åkergruvan profillinje 7 samt för Käll- och Lönnfallsgruvorna profillinje 2.

För att kunna verkställa en uppdelning av den erhållna malmkvantiteten på de olika utmålsgrupperna måste först fastställas, huru mycket malmhaltigt berg, som uttagits från de särskilda utmålsgrupperna. Vikten av dessa bergkvantiteter kan antingen bestämmas genom direkt vägning eller ock uträknas med ledning av den inom varje utmål utbrutna volymen av fyndigheten. Den förra metoden, av vilken noggrannare resultat är att påräkna, bör komma till användning i alla de fall, där de tekniska anordningarna medgiva att den tillämpas, under det att beräkning på grund av utbruten volym endast kommer till användning, där så icke är fallet. För att kunna bestämma den under ett kalenderår inom varje ifrågakommande utmål utbrutna volymen erfordras, att gruvkartan omedelbart vid varje

Utmåls-
gränser.

Fördelning av
malmen på
olika grupper
av utmål.

årsskifte kompletteras, så att av densamma noggrann uppgift erhålles om de särskilda arbetenas läge vid denna tidpunkt. Den viktskvantitet berg, som erhålles av varje kubikmeter av fyndigheten vid nu använd brytningsmetod, måste bestämmas genom direkta observationer. Det är nämligen möjligt att utvinningen, d. v. s. ton malmhaltigt berg per kubikmeter utbruten fyndighet, blir olika inom olika delar av fyndigheten på grund av dennas växlande beskaffenhet även om endast de verkliga utbrutna partierna medtagas i beräkningen och alltså avdrag göras för sådana gråbergspartier inom fyndigheten, som vid brytningen kvarlämnas.

För beräkning av den malmkvantitet, som belöper sig på den sålunda bestämda kvantiteten malmhaltigt berg från vardera av de båda utmålsgrupperna, torde det icke finnas någon annan möjlighet än att räkna med den generella malmprocenten för hela fältet under det år beräkningen avser. De tekniska anordningarna tillåta nämligen icke en direkt bestämning av den från endast en viss del av malmfältet erhållna malmkvantiteten och en uppskattning av olika malmprocenter enligt subjektiva grunder torde vara allt för osäker. Genom att de båda utmålsgrupperna ligga inflätade i varandra, torde man kunna påräkna en utjämning härav i så hög grad, att resultatet av beräkningarna kan anses tillfredsställande för sitt ändamål.

Sammanträde
den 13 december
1928.

Vid ett den 13 december 1928 hållet sammanträde för överläggning rörande tillämpning av § 19 i malmavtalet, därvid närvarit statens revisor hos TGO f. d. landshövdingen J. Widén, generaldirektören Nothin, kommerserådet Sidenvall, TGO:s verkställande direktör kommerserådet G. Dillner samt direktörerna B. Forsgrén och Nils Hedberg, uttalades, enligt protokollet över sammanträdet, icke någon avvikande mening beträffande promemorians innehåll. I protokollet anföres vidare:

I anslutning till och med instämmande i den i promemorian uttalade principen att för bestämmande av storleken av den årliga exporten från Grängesbergs gruvfält malmen skulle anses exporterad, då malmen lämnar gruvan, i den mån icke bolaget visar att avräkning skall ske i anledning av malmleverans till inhemska förbrukare, framhölls att med uttrycket »lämnat gruvan» borde avses, att malmen i exportfärdigt skick bortförts från uppfodringssehakt, anriknings- eller sovringsverk, vare sig malmen omedelbart avsänts från gruvfältet eller därstädes lagrats. — — —

Fråga hade uppstått, huruvida ordalagen i malmavtalets § 19 möjligen kunde giva anledning till den tolkningen, att bolaget skulle hava rätt att, utöver den fastställda årskvantiteten 1 miljon ton, under senare år exportera en kvantitet, motsvarande vad bolaget under något eller några tidigare år under avtalstiden icke kunnat exportera av den medgivna årskvantiteten. Med anledning härav antecknades, att, ehuru avtalets formulering kunde giva anledning till olika tolkning, likväl, när vid avtalsförhandlingarna avsetts att i möjligaste mån vidmakthålla en jämn brytningskvantitet i Grängesberg, det måste anses vara avtalets innebörd, att TGO icke skulle hava sådan rätt som ovan angivits.

Det antecknades vidare såsom ostridigt, att, genom upphävandet av de tidigare statsavtalen, TGO måste anses hava avstått från sin rätt på grund av tidigare avtal att, utöver den fastställda årskvantiteten, exportera vad bolaget intill den 1 oktober 1927 icke hunnit exportera av de för tidigare år medgivna årskvantiteterna.

Härefter debatterades frågan i vad mån försäljning av malm till inhemska

förbrukare skulle anses ske enbart från Grängesbergs gruvaktiebolags utmål eller ej, men skulle någon ståndpunkt ej för det dåvarande intagas till denna fråga.

Vid sammanträde med styrelsen för TGO den 22 december 1928 föredrogos omförmälda promemoria och protokoll, och framhöll styrelsen först, att de uttalanden, som i protokollet av den 13 december 1928 gjorts angående TGO:s rätt att exportera restpartier, s. k. »utfallna kvantiteter», dels under nuvarande avtals giltighetstid dels ock från tiden före nuvarande avtals ikraftträdande, innebure, att bolaget avstode från en tolkning, som bolaget tidigare gjort gällande. Därefter förklarade styrelsen, att styrelsen icke hade något att erinra mot de i promemorian och protokollet gjorda uttalandena under förutsättning att de jämväl från statens sida lämnades utan erinran.

*Sammanträde
med styrelsen
för TGO.*

Med överlämnande av nyssberörda promemoria samt protokoll från sammanträdena den 13 och den 22 december 1928 har därefter generaldirektören Nothin i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 8 januari 1929 — med förmälan att den tolkning av kontraktet, varom, enligt vad de överlämnade handlingarna utvisade, enighet vunnits, syntes stå i noggrann överensstämmelse med vad som åsyftats med malmavtalet — hemställt, att chefen för finansdepartementet ville utverka Kungl. Maj:ts förklaring, att de grunder rörande kontrollen över exporten av malm från Grängesbergs gruvfält, varom enighet vunnits vid sammanträdet den 13 december 1928, måtte av Kungl. Maj:t lämnas utan erinran.

*Skrivelse från
statens repre-
sentant i
TGO:s
styrelse.*

Sedan kommerskollegium och justitiekanslersämbetet anmodats att avgiva yttrande i ärendet, har kommerskollegium i skrivelse den 25 januari 1929 meddelat, att kollegium icke hade något att erinra mot den av generaldirektören Nothin gjorda hemställan.

*Kommers-
kollegium.*

Justitiekanslersämbetet har i yttrande den 31 januari 1929 — med förmälan att ämbetet icke kunde finna annat än att Sidenvalls uppfattning, att efter ordalydelsen av § 19 mom. 1 malmen måhända borde anses exporterad först då den avsändes från Oxelösund, vore riktig — vidare anfört i huvudsak följande:

*Justitie-
kanslers-
ämbetet.*

Justitiekanslersämbetet kan emellertid icke jäva Sidenvalls uppfattning, att den princip han förordat skulle bättre motsvara avsikten med bestämmelsen om begränsning av exportkvantiteten. Och då Sidenvall i detta sammanhang synes vilja göra gällande, att tillämpning av den utav honom förordade principen skulle främja en jämnare brytning av exportmalm i gruvorna och avsändningen till utskeppningsorten, tillåter sig justitiekanslersämbetet framhålla, hurusom det av riksdagens skrivelse 1927 nr 312 framgår, att åtminstone beträffande de norrländska gruvorna, vilka ju utgöra huvudföremålen för avtalet, hänsynen till en jämn och säker sysselsättning för arbetarstammen icke lämnats åsido. För justitiekanslersämbetet torde

därför näppeligen föreligga tillräckliga skäl att ställa sig direkt avstyrkande till en sådan förklaring, varom Nothin hemställt.

Remisshandlingarna giva dock icke anledning till annat antagande, än att den förordade principen innebär en brytning med vad förut tillämpats. Och bestämmelser om begränsning av exporten från ifrågavarande gruvor i Grängesberg hava ju funnits sedan avsevärd tid tillbaka. Varken remisshandlingarna eller den i kungl. proposition nr 241 till 1927 års riksdag förekommande, ganska knapphändiga motiveringen till ovan berörda 19 § giva heller anledning antaga, att riksdagen haft att räkna med möjligheten av att i uttrycket export inrymma vad som nu avses. Under sådana omständigheter kan justitiekanslersämbetet för sin del icke förorda, att Kungl. Maj:t lämnar den av Nothin begärda förklaringen utan riksdagens bemyndigande.

*Ny skrivelse
från statens
representant
i TGO:s
styrelse.*

Sedan generaldirektören Nothin lämnats tillfälle att taga del av justitiekanslersämbetets utlåtande, har han, till närmare belysning av den föreliggande frågan, i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 13 februari 1929 — efter att hava erinrat om, att redan i 1907 års malmavtal fanns inryckt en bestämmelse om begränsning av exporten utav malm från de Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvorna i Grängesberg — vidare anfört:

En motsvarande bestämmelse har intagits även i 1927 års statsavtal. Med undantag för själva exportkvantiteten, vilken nu är fastslagen till en miljon ton om året, äro ordalagen i båda kontrakten, så vitt nu är ifråga, identiskt desamma, nämligen följande: »Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund förbinder sig att begränsa¹ exporten av malm från de Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvor i Grängesberg så att densamma efter år — — — ej överstiger — — — ton årligen. Denna förbindelse gäller även för det fall, att Grängesbergs gruvaktiebolags gruvor skulle komma i annan ägares hand. Varder denna förbindelse under något år överträdd, skall Trafikbolaget under påföljande år till staten erlægga ett vite, beräknat etc.»

Vid den tid, då 1927 års statsavtal upprättades, ägde Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag (i det följande benämnt Bergslaget) ett antal gruvor och utmål, vilka lågo insprängda mellan Gruvbolagets gruvor; till andra gruvor återigen hade de båda bolagen samäganderätt. Man hade därför sett sig föranlåten att bryta malmen gemensamt, varefter en approximativ fördelning av malmen verkställdes. Efter vad jag inhämtat uppgjordes, så vitt nu är i fråga, mellanhavandet mellan Bergslaget och Gruvbolaget på följande sätt: Den del av Bergslagets malm, som exporterades, nedsändes till Oxelösund och lades på samma lager som Gruvbolagets malm. Bergslaget ägde sedermera att från det gemensamma lagret i Oxelösund uttaga så mycket malm, som enligt beräkningarna tillhörde Bergslaget. Vid årets slut gjordes en noggrann beräkning över hur mycket malm som i verkligheten brutits å Bergslagets respektive Gruvbolagets andelar i exportfältet. Med ledning av denna beräkning omräknades de kvantiteter av exportlagret i Oxelösund, vilka rätteligen borde tillhöra Bergslaget respektive Gruvbolaget. Därrest Bergslaget något år icke exporterat någon malm, skedde omräkningen i stället å den i Grängesberg eventuellt lagrade malmen.

¹ Uti en not i skrivelsen erinras, att i 1907 års avtal här användes ordet »inskränka» i stället för »begränsa».

Begränsningen ifråga om exporträtten gällde allenast Gruvbolagets gruvor eller gruvandelar, här nedan för korthetens skull benämnda de »bundna gruvorna», men däremot icke de Bergslaget tillhöriga gruvorna eller gruvandelarna, nedan benämnda de »fria gruvorna». Givet är att så länge olika intressenter ägde de »bundna» och de »fria» gruvorna och därigenom framtvängades en vidräkning emellan intressenterna rörande huru mycket malm, som skulle anses hava brutits inom de olika gruvfälten, en tillräckligt effektiv kontroll beträffande efterlevnaden av den i statsavtalen stadgade begränsningen av exporten från de »bundna» gruvorna kunde ske genom beräkning av utskeppningen från exportlagret i Oxelösund.

Efter att hava omnämnt bland annat, att TGO vid slutet av år 1927 inköpt de Bergslaget tillhöriga gruvor och gruvandelar i Grängesbergsfältet, vilka lågo insprängda mellan Gruvbolagets gruvor eller ägdes gemensamt med detta bolag, att det sålunda fortfarande formellt sett visserligen var olika ägare till de »bundna» och de »fria» gruvorna, men att, då Trafikbolaget och Gruvbolaget hade gemensam ledning och gemensamma intressen, de båda grupperna praktiskt taget kommit att tillhöra samma ägare och därmed möjligheten uteslutits av att förlägga en effektiv kontroll över exportkvantiteten från de bundna gruvorna enbart till utskeppningshamnen, samt att staten alltså måste träda in och beräkna även huru mycket som i verkligheten brötes från de respektive gruvområdena, har generaldirektören Nothin vidare uttalat följande:

På sätt nyss nämnts föranleda de ändrade äganderättsförhållandena en undersökning från statens sida av huru mycket malm, som årligen brytes inom de »bundna» och inom de »fria» gruvområdena var för sig. Sidenvall utgår i sin promemoria därifrån, att denna kontroll, som alltså ovillkorligen måste äga rum, samtidigt skall ligga till grund för bestämmandet av exportkvantiteten från de »bundna» gruvorna, under det att justitiekanslersämbetet förmenar, att detta bestämmande, vid en bokstavlig tolkning av 1927 års avtal, fortfarande bör hänföra sig till utskeppningssiffrorna.

Huruvida en kontroll i enlighet med justitiekanslersämbetets uppfattning över huvud är möjlig att genomföra kan med fog ifrågasättas. Det bör nämligen ihågkommas, att brytningen från de båda gruvområdena ingalunda kommer att ske i samma proportion olika år och ej heller i samma proportion som utskeppningen från exporthamnen. Dessa omständigheter ha tidigare ej berett några svårigheter, när gruvbolaget då ansetts berättigat att till ett kommande år exportera de malmkvantiteter, som ej uttagits ett föregående år. Men läget blir ett annat, om bolaget ej längre anses hava en dylik rätt till utjämnning av exportkvantiteterna mellan olika år. Därest ej brytningen inom de båda områdena skiljes åt och malmen upplägges i skilda upplag — något som åtminstone vad brytningen angår icke torde vara tekniskt genomförbart — synes en kontroll i Oxelösund kunna ifrågasättas allenast på så sätt, att beräkningar verkställas rörande de tontal malm, som från de båda olika områdena dels ingå i lagret i exporthamnen vid årets början dels ock nedfraktats under året, varefter man på basis av dessa beräkningar söker fastslå huru många procent av den under året exporterade malmen, som bör beräknas å de »bundna» respektive de »fria» gruvorna.

Då på sätt nyss nämnts proportionen mellan de malmkvantiteter, som levererats från de »bundna» och från de »fria» gruvorna kommer att vari-

era år från år, kan därvid frågan huruvida kontraktet efterlevts komma att besvaras olika, allt eftersom man *beräknar*, (att fastslå huru därmed förhåller sig i verkligheten torde vara omöjligt) att exporten skett från lagret vid årets början eller genom utskeppning av den under året nedfraktade malmen. Ett dylikt resultat är givetvis mindre tillfredsställande.

Den omständigheten att malmen, på sätt justitiekanslersämbetet framhåller, icke kan anses exporterad förrän den avsändes från Oxelösund bör ej utsluta, att kontrollen över kontraktets efterlevnad förläggas där den lämpligast kan ske. Erinras må, att beträffande de Norrbottniska malmfälten kontrollen ansetts böra läggas ej på utskeppningshamnarna utan redan vid avsändningen med järnväg.

Vid ett ståndpunktstagande till Sidenvalls förslag synes emellertid främst böra vara avgörande om kontrollens förläggande till brytningsplatsen medför några konsekvenser, som kunna anses strida mot statsmakternas syftemål med malmavtalet. Denna fråga torde kunna obetingat besvaras nekande.

Vid förhandlingarna såväl till 1922 som 1927 års statsavtal ansågs det vara av allmänt intresse påkallat, att i den mån sådant kunde anses erforderligt, tillförsäkra arbetarna å de olika arbetsplatserna någorlunda jämnt arbetstillfälle. Uttryckliga bestämmelser i sådant syfte återfinnas i § 5 av 1922 och § 24 av 1927 års statsavtal. För Grängesbergs samhälle och befolkningen där måste det givetvis anses önskvärt, att gruvbrytningen hålles i så jämn omfattning som möjligt, vilket vinnes ju närmare gruvmynningen som beräkningen av exportkvantiteten lägges. I sak synes också justitiekanslersämbetet närmast ansluta sig till Sidenvalls promemoria. Uti det avgivna utlåtandet yttras nämligen bland annat, att ämbetet icke kunde jäva Sidenvalls uppfattning, att den princip han förordat skulle bättre motsvara avsikten med bestämmelsen om begränsning av exportkvantiteten. Den betänksamhet, som synes återspegla sig i justitiekanslersämbetets yttrande, att »näppeligen tillräckliga skäl föreligga att ställa sig direkt avstyrkande» till den av mig ifrågasatta förklaringen, torde därför mindre hava avseende å själva sakfrågan såsom det sammanhang, vari uttalandet göres, annars skulle giva anledning förmoda, utan sannolikt mera vara föranledd av ämbetets ståndpunkt, att fråga vore om en formell ändring av 1927 års avtal.

Då justitiekanslersämbetet i detta hänseende åberopar, att den av Sidenvall förordade principen »innebär en brytning med vad förut tillämpats», så torde ej hava beaktats det förhållande, att Gruvbolaget hittills ansetts berättigat att ett följande år exportera vad som ej uttagits ett föregående. Med en dylik tolkning av bolagets exporträtt skulle den av Sidenvall föreslagna kontrollen ingatunda innebära något avbrott från tillämpad praxis. Anses nämligen Gruvbolaget hava rätt till en genomsnittsexport av en miljon ton om året är det tämligen likgiltigt, var kontrollen lägges, då resultatet i allt fall blir detsamma på längre tid sett. Först när fråga blir om att ej längre godkänna överskjutande av en restkvantitet från ett år till ett annat, aktualiseras i viss mån spørsmålet om var kontrollen bör förläggas.

På grund av vad ovan framhållits, har jag ansett mig kunna i min skrivelse den 8 januari 1929 som min åsikt uttala, att den tolkning av 1927 års statsavtal, varom enighet vunnits mellan, å ena sidan, mig såsom statens representant i Trafikbolagets styrelse, f. d. landshövding Widén såsom statens revisor i bolaget och kommerserådet Sidenvall såsom statens kontrollant över malmexporten samt, å andra sidan, representanter för

bolaget, »stå i noggrann överensstämmelse med vad som asyftats med 1927 års statsavtal».

Ehuru liggande något vid sidan om frågan av malmkontraktets tolkning i nu förevarande fråga, bör dock här erinras därom, att en beräkning av Gruvbolagets export, grundad på utlastningen i Oxelösund, även skulle kunna medföra en ej obetydlig olägenhet för Luossavaara-Kiirunavaara Aktiebolags export av Gellivare-malm. Förhållandet är nämligen det, att med hänsyn till kundernas intresse att erhålla en någorlunda jämn malmtillförsel exporten lagts så, att huvuddelen av Grängesbergs-malmen exporteras under de månader, då sjöfarten på Luleå är stängd. Skulle Gruvbolaget till följd av tillämpningen av ovannämnda kontrollprinciper bliva bundet i sin handlingsfrihet, är det att befara att bolaget, för att vara fullt säkert att kunna exportera sin miljon ton, skulle anse sig böra frångå nämnda princip, varigenom en för staten såsom delägare i det Norrbottniska malmbolaget menlig svårighet skulle kunna drabba exporten av Gellivare-malm. Det inträffar också, att sistnämnda bolag önskar forcera sin export av Gellivare-malm för att därmed få mindre lager vid Luleå-seglationens slut. Det har då varit vanligt, att Grängesbergsbolaget fått eftersätta sina leveranser av Grängesbergs-malm några månader inpå nästa år. Sådana modifieringar kunna göras genom det Sidenvallska systemet men omöjliggöras, om slutkontrollen förlägges till Oxelösund.

Det torde i detta sammanhang böra erinras därom, att de svårigheter, som skulle uppstå i avseende å dels exporten av Gellivare-malm och dels den kontinuerliga brytningen i Grängesbergs Exportfält, icke förelägo under de kontraktsförhållanden, som voro gällande före 1927 års statsavtal. Enligt de tidigare avtalen hade Grängesbergsbolaget nämligen ostridigt rätt att under senare år exportera de kvantiteter, som bolaget under ett år icke hunne bryta eller exportera. Med den tolkning av 1927 års statsavtal, varom man nu i detta sammanhang skulle ena sig, skulle Grängesbergsbolaget däremot icke hava denna möjlighet.

I sin förevarande skrivelse har generaldirektören Nothin slutligen erinrat därom, att statsavtalen begränsat blott rätten till export av malm, däremot ej försäljningen till inhemska förbrukare. För ett bedömande av i vilken omfattning brytning skett för export måste dock fastslås, huru försäljning till inhemska förbrukare skall avräknas från brytningskvantiteterna å de »bundna» och de »fria» gruvorna. Vid de förut omförmälda överläggningarna hade enighet ej kunnat vinnas om huru kontraktet borde tolkas i denna del, varför frågan härom lämnades öppen. Därest de tolkningsfrågor, varom enighet vunnits, ansåges vara av beskaffenhet att böra föreläggas riksdagen, syntes samtidigt nu antydda ännu svävande fråga om möjligt böra bringas till en lösning efter förhandling med trafikbolaget.

Vid anmälan av förevarande ärende inför Kungl. Maj:t den 15 mars 1929 anförde jag, att jag i likhet med statens representant i TGO:s styrelse ansåg, att spörsmålet om kontrollen över malmexporten från Grängesberg icke lämpligen borde företagas till avgörande utan att därvid tillika reglerades den på exportbegränsningen inverkan frågan, till huru stor del den malm, som komme att av TGO levereras till inhemska förbrukare, skulle anses

*Departements-
chefen den 15
mars 1929.*

levererad från de äldre respektive från de nyförvärvade gruvorna. Denna fråga, varom enighet ej uppnåtts mellan statens representant i TGO:s styrelse och styrelsens övriga medlemmar, borde därför nu upptagas till förhandling med TGO. Därest förhandlingarna ledde till resultat, ankomme det på Kungl. Maj:t och riksdagen att taga ståndpunkt till såväl detta spörsmål som den ovan berörda frågan om kontrollens anordnande.

På min hemställan beslöt Kungl. Maj:t nämnda dag, att förhandlingar skulle upptagas med TGO för vinnande av reglering av frågan om den för inhemsk förbrukning avsedda brytningens fördelning på de olika gruvfälten samt i samband därmed vid denna frågas lösning möjligen uppkommande spörsmål. Därjämte bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att utse representant å statens vägnar för dessa förhandlingars förande.

Med stöd av detta bemyndigande utsåg jag samma dag f. d. rådmannen E. Lyberg till representant å statens vägnar för förhandlingarnas förande.

*Förslag till
överenskommelse mellan
staten och
TGO.*

Sedan dessa förhandlingar numera slutförts, har rådmän Lyberg med skrivelse den 30 april 1929 överlämnat upprättat förslag till överenskommelse med TGO beträffande tillämpningen av § 19 i 1927 års malmavtal. Enligt vad TGO skriftligen meddelat, är bolaget berett att godkänna en överenskommelse i enlighet med nämnda förslag.

Uti detta förslag till överenskommelse, vilket jämte därtill hörande promemoria av kommerserådet Sidenvall torde få såsom bilaga fogas till statsrådsprotokollet, har till reglering upptagits frågan om den för inhemsk förbrukning avsedda brytningens fördelning på de olika gruvfälten, varjämte däri inarbetats bestämmelser rörande de spörsmål, varom enighet vanns vid sammanträdet den 13 december 1928.

I punkten 1:o behandlas sålunda frågan, huru den malm, som brytes från de i § 19 mom. 1 av 1927 års malmavtal oförmälda gruvorna och från de av TGO efter sagda avtals träffande från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag förvärvade gruvorna, skall anses fördela sig mellan nämnda båda grupper av gruvor. Med avseende härå fastslås, att beträffande fördelningen skola gälla de regler, som återfinnas i Sidenvalls promemoria av den 28 april 1929. Denna promemoria ansluter sig i sak till motsvarande del av Sidenvalls förutberörda promemoria av den 19 november 1928.

Punkten 2:o innehåller bestämmelser angående den årliga exportens beräkning. Beträffande denna fråga föreskrives, att malmen, i den mån TGO icke visar, att avräkning skall ske för malmleveranser till inhemska förbrukare, anses exporterad, då den i exportfärdigt skick bortförts från uppfordringsschakt, anriknings- och sovringsverk, vare sig malmen omedelbart avsändes från gruvfältet eller därstädes lagras. Anordningen innebär följaktligen, att exportkontrollen skall förläggas till gruvan i stället för till utskeppningshamnen.

I punkten 3:o givas regler, huru malm, som annorledes än på grund av

stadgandena i § 19 mom. 2 och 3 av 1927 års malmavtal levereras till inhemsk förbrukning, skall anses fördela sig mellan de äldre och de nyförvärvade gruvfälten. I avseende härå skall gälla, att fördelningen skall ske enligt samma proportion, som de enligt reglerna i punkten 1:0 uträknade totala brytningskvantiteterna fördela sig mellan de båda grupperna av gruvor.

I enlighet med vad vid de föregående förhandlingarna konstaterats såsom ostridigt, innehåller punkten 4:0, att TGO icke äger att från de i § 19 mom. 1 av 1927 års malmavtal omförmälda gruvorna, utöver den medgivna årskvantiteten 1 miljon ton, under ett år exportera ytterligare malm motsvarande vad under något eller några tidigare år under avtalstiden icke kunnat exporteras av den sålunda fastställda årskvantiteten, och att TGO genom 1927 års avtal skall anses hava avstått från sin rätt på grund av äldre avtal att utöver denna årskvantitet exportera vad som icke intill den 1 oktober 1927 exporterats av de för tidigare år medgivna kvantiteterna.

Punkten 5:0 slutligen innebär, att TGO ansvarar för att de i överenskommelsen givna bestämmelserna bibehållas i kraft med avseende å de av exportbegränsningen bundna gruvorna, även i den mån dessa skulle komma i annan ägares hand.

Efter avslutandet av 1927 års malmavtal, enligt vilket TGO förbundit sig att begränsa exporten av malm från de Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvorna i Grängesberg till 1 miljon ton årligen, har TGO, på sätt i det föregående omnämnts, från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag förvärvat vissa andra gruvområden i Grängesberg. Då rätten till export av malm från dessa senare icke blivit, vare sig genom 1927 års avtal eller eljest, begränsad, men gruvdriften inom de bägge grupperna av gruvor måste åtminstone delvis vara gemensam, har det blivit nödvändigt att vidtaga särskilda åtgärder till kontrollerande av att exporten från de genom 1927 års avtal bundna gruvorna icke kommer att överstiga den i statsavtalet angivna maximisiffran.

I detta syfte hava i den av kommerserådet Sidenvall utarbetade promemorian vissa regler uppställts, enligt vilka bestämmes, huru den brutna malmen fördelar sig på de äldre och de nyförvärvade gruvorna. Enär det till följd av de ändrade förhållandena icke längre är lämpligt, om ens möjligt, att anordna kontrollen över exporten från gruvbolagets gruvor enbart i utskeppningshamnen, har man vidare enats om att i stället förlägga kontrollen till brytningsplatsen på sådant sätt, att malmen skall anses exporterad, då den i exportfärdigt skick bortförts från uppfordringsschakt, anriknings- och sovringsverk, vare sig malmen omedelbart avsändes från gruvfältet eller därstädes lagras. Genom denna anordning möjliggöres en effektiv kontroll, varjämte vinnes den beaktansvärda fördelen, att brytningen kan mer kontinuerligt äga rum, och att följaktligen de i gruvdriften sysselsatta arbetarna tillförsäkras jämnare arbetstillgång.

Under ärendets behandling har det visat sig, att frågan om export-

*Departements-
chefen.*

kvantiteternas avräkning står i visst samband med spørsmålet, huru den malm, som levereras för inhemsk förbrukning, skall anses fördela sig på de båda kategorierna av gruvor. Även på denna punkt har enighet numera uppnåtts, nämligen sålunda att den relation, som motsvarar uppdelningen av de totala brytningskvantiteterna, skall läggas till grund jämväl för denna fördelning.

Under de äldre avtalens giltighet ägde TGO, utöver den fastställda årskvantiteten, exportera vad bolaget under ett tidigare år varit befogat att utföra men ej exporterat. Tvekan har rätt, huruvida sådan rättighet tillkomme TGO även enligt 1927 års avtal. I förslaget till överenskommelse har denna fråga lösts så, att rätt att exportera sådana s. k. utfallna kvantiteter ej tillkommer TGO, vare sig den obegagnade exporträtten hänför sig till tiden efter det 1927 års avtal trädde i kraft eller dess uppkomst ligger i tiden dessförinnan.

Därjämte har bolaget åtagit sig ansvarighet för att den överenskomna regleringen skall bibehållas i kraft, även om gruvorna ifråga skulle komma i annan ägares hand.

Då den överenskommelse, som sålunda preliminärt träffats, synes mig på ett ur statens synpunkt tillfredsställande sätt lösa de frågor, som här avses, får jag för min del tillstyrka, att sagda överenskommelse av statsmakterna godkännes.

På grund av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte i proposition föreslå riksdagen godkänna det vid statsrådsprotokollet fogade förslaget till överenskommelse mellan Svenska staten, å ena, samt Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, å andra sidan, beträffande tillämpningen av § 19 i 1927 års malmavtal.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställa förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Elis Lindahl.

Bilaga.

Förslag

till

överenskommelse mellan Svenska staten, å ena, samt Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund, å andra sidan, beträffande tillämpningen av § 19 i 1927 års malmavtal.

Beträffande tillämpningen av § 19 i det den 29 juni 1927 slutna avtalet mellan Svenska staten, å ena, samt Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund (nedan kallat TGO) m. fl. bolag, å andra sidan, har mellan Svenska staten och TGO träffats följande överenskommelse.

1:o.

Vid fastställande årligen av den malmkvantitet, som brutits från de i § 19 mom. 1 av 1927 års avtal omförmälda, Grängesbergs Gruvaktiebolag tillhöriga gruvor, skola gälla de regler, som återfinnas i en av kommerserådet Karl Sidenvall upprättad, den 28 april 1929 dagtecknad här bifogad P. M. angående den brutna malmens fördelning på sagda gruvor, å ena, samt av TGO efter avtalets träffande från Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag förvärvade gruvor i Grängesberg, å andra sidan.

2:o.

Med avseende å den årliga exportens beräkning skall iakttagas, att malmen, i den mån TGO icke visar, att avräkning skall ske för malmleveranser till inhemska förbrukare, anses exporterad, då den i exportfärdigt skick bortförts från uppfodringschakt, anriknings- och sovringsverk, vare sig malmen omedelbart avsändes från gruvfältet eller därstädes lagras.

3:o.

Malm, som annorledes än på grund av stadgandena i § 19 mom. 2 och 3 levereras till inhemska förbrukare, skall anses fördela sig å de i 1:o omförmälda gruvorna i samma proportion som de under motsvarande år brutna och enligt reglerna i 1:o uträknade totala malmkvantiteterna.

4:o.

TGO äger icke från de i § 19 mom. 1 omförmälda gruvor, utöver den medgivna årskvantiteten 1 miljon ton, under ett år exportera ytterligare malm motsvarande vad under något eller några tidigare år under avtals-tiden icke kunnat exporteras av den sålunda fastställda årskvantiteten, och

skall TGO genom 1927 års malmavtal anses hava avstått från sin rätt på grund av äldre avtal att utöver denna årskvantitet exportera vad som icke intill den 1 oktober 1927 exporterats av de för tidigare år medgivna kvantiteterna.

5:o.

TGO ansvarar för att här ovan givna bestämmelser bibehållas i kraft med avseende å de av exportbegränsningen bundna gruvorna, även i den mån dessa skulle komma i annan ägares hand.

P. M.

Enligt § 19 i 1927 års malmavtal har Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund förbundit sig att begränsa exporten av malm från de Grängesbergs gruvaktiebolag vid avtalets ingående tillhöriga gruvor i Grängesberg, så att densamma efter år 1927 ej överstiger en miljon (1,000,000) ton årligen.

Malmen räknas som exporterad, då den såsom för export färdig produkt lämnar gruvan, i den mån icke av bolaget visas att avräkning skall ske i anledning av malmleverans till inhemska förbrukare.

*Beräkning av
exportkvanti-
teten.*

Järnvägens viktuppgifter läggas till grund för beräkning av exportkvantiteten.

Trafikaktiebolaget bedriver emellertid brytning av exportmalm i Grängesberg icke blott inom ovannämnda Grängesbergs gruvaktiebolag tillhöriga gruvor utan även inom egna, från Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag inköpta gruvor. Då rätten till malmexport från dessa senare gruvor icke är begränsad, måste alltså den exporterade kvantiteten uppdelas på de båda olika grupperna av gruvor och gruvandelar.

Då utmälen äro anvisade före år 1885, skola deras gränser på djupet ej räknas lodrätt utan i lika fallande med gruvan. Denna regel kan emellertid i förevarande fall icke strikt tillämpas efter ordalydelsen. Därvid inverkar isynnerhet att malmerna bilda en mot väster något konvex båge, varför, om de tvärs över malmerna gående utmålsgränserna utdragas, dessa så småningom sammanlöpa åt öster. För beräkning av utmälen gränser på djupet utgår man därför från en allmän strykningsriktning för samtliga malmer inom exportfältet. En sådan strykningsriktning fastställdes av en särskild nämnd, som 1910—1913 arbetade för reglering av gränserna mellan Stora Kopparbergs bergslags aktiebolags och Grängesbergs gruvaktiebolags malmområden inom exportfältet. Denna allmänna strykningsriktning lägges nu till grund för bestämmandet av utmålsgränserna mot djupet.

*Utmåls-
gränser.*

Därvid skola, på sätt nämnden föreslagit, de norra och södra gränslinjerna för utmål, som räcka över en malms hela bredd, i avseende å samma malm vridas omkring sina mittpunkter i malmen i dagen, så att de bliva vinkelräta mot den allmänna strykningsriktningen, under iakttagande av att malmarean inom de verkliga och de konstruerade utmålsgränserna bliva lika stora. Vertikalplanen genom de så erhållna nya utmålsgränserna utgöra sedan på djupet de norra och södra utmålsgränserna för ifrågavarande malm.

För sådana utmål, som endast täcka en del av malmbredden, kan ett dylikt förfaringssätt icke tillämpas, utan för dessa låter man utmålshörnen mot djupet förflytta sig i mot den allmänna strykningsriktningen vinkelräta vertikallplan efter den vid ifrågakommande del av fyndigheten rådande medelstupningen, som för varje étage bestämmes med hjälp av gruvkartan.

För uppdelningen av den erhållna malmkvantiteten på de olika utmålsgrupperna fastställs först huru mycket malmhaltigt berg, som uttagits från de särskilda grupperna. Vikten av dessa bergkvantiteter bestämmes genom direkt vägning i alla de fall, där de tekniska anordningarna medgiva att

*Fördelning av
malmen på
olika grupper
av utmål.*

så sker, under det att i andra fall vikten beräknas på grund av den utbrutna volymen, vilken bestämmes efter gruvkartan. Gruvkartan skall därför omedelbart vid varje årsskifte kompletteras, så att av densamma noggrann uppgift erhålles om de särskilda arbetenas läge vid denna tidpunkt. Den viktskvantitet berg, som erhålles av varje kubikmeter av fyndigheten bestämmes genom särskilda observationer.

För beräkning av den *malmkvantitet*, som belöper sig på den sålunda bestämda kvantiteten *malmhaltigt berg* från vardera av de båda utmålsgrupperna, räknas med den generella malmprocenten för hela exportfältet under det år beräkningen avser.

Djursholm den 28 april 1929.

Karl Sidenvall.